

Ks. prof. zw. dr hab. Ireneusz Mroczkowski
Państwowa Uczelnia Zawodowa im. I. Mościckiego
W Ciechanowie
UKSW w Warszawie

**OCENA CAŁOKSZTAŁTU DOROBKU NAUKOWEGO
KS. DR. HAB. ZBIGNIEWA WANATA, PROF. UMK W TORUNIU,
W ZWIĄZKU Z POSTĘPOWANIEM W SPRAWIE NADANIA
TYTUŁU PROFESORA NAUK TEOLOGICZNYCH**

Ks. dr hab. Zbigniew Wanat przeprowadził w 2012 r. na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu przewód habilitacyjny z teologii. Od tego czasu na tyle pomnożył swój dorobek naukowo-badawczy, odznaczył się w zakresie organizacji życia uniwersyteckiego i wniósł wkład w rozwój kadr naukowych, że Rada Wydziału Teologicznego UMK wszczęła w dniu 24 kwietnia 2019 r. proces w sprawie nadania ks. dr. hab. Z. Wanatowi tytuł profesora nauk teologicznych. Jako recenzent powołany przez Centralną Komisję do Spraw Stopni i Tytułów w postępowaniu o nadania tytułu, przedstawiam recenzję dorobku naukowego, która obejmuje: ocenę pohabilitacyjnych publikacji naukowych i monografii profesorskiej oraz opinię o osiągnięciach organizacyjnych i pracach na rzecz rozwoju kadry naukowej.

1. Ocena autorskich artykułów naukowych w czasopismach krajowych i zagranicznych

Racją usprawiedliwiającą postawienie na pierwszym miejscu tej recenzji pohabilitacyjnych artykułów naukowych jest ich merytoryczny związek zarówno z tematyką pracy habilitacyjnej, jak i z monografią profesorską ks. Z. Wanata. Wskazują one we wszystkich trzech obszarach tematycznych [problematyka sumienia, sakramentalny wymiar życia moralnego, zagadnienia bioetyczne] nie tylko na przemyślany i konsekwentny rozwój drogi naukowej Profesora UMK, ale skupiają się wokół jednego z istotnych problemów badawczych zarówno polskiej teologii moralnej ostatniego wieku, jak i polskiej humanistyki i nauk społecznych.

Problemem tym jest sumienie, badane przez ks. Wanata nie tylko w poszczególnych pracach promocyjnych [doktorskiej, habilitacyjnej i profesorskiej], ale także uwzględniane w dydaktyce i pracy duszpasterskiej. W kwestii sumienia ks. Wanat słusznie dostrzegł jeden z najważniejszych, choć zaniedbanych, problemów moralnych współczesnej kultury. Dlatego

konsekwentnie, począwszy od doktoratu, w sposób metodyczny odkrywa kontekst historyczny, antropologiczny, religijny i społeczny polskiej synejdezjologii. Czyni to wprawdzie w ramach teologii moralnej, ale poprzez jej kontakt z myślą Jana Pawła II na temat sumienia oraz związkami z klasyczną filozofią, otwiera horyzonty badawcze, które mogą i powinny być podjęte w współczesnej obronie sumienia.

Dobrym wstępem do takiej pracy jest skrupulatnie analizowana przez ks. Wanata samokrytyczna myśl polskich teologów. Charakterystyczne jest bowiem to, że w polskiej teologii moralnej prawie wszystkim, zwłaszcza podręcznikowym ujęciom sumienia, towarzyszy krytyczna narracja koleżeńska. Ogranicza się ona – poza zauważonymi brakami – do postulatów, które na razie nie doczekały się realizacji w postaci współczesnych koncepcji sumienia.

Profesor UMK wykorzystuje zwłaszcza dwie oceny dorobku polskich moralistów w kwestii sumienia. Pierwszy przedstawia J. Wichrowicz w artykule *Określenia sumienia w ostatnich publikacjach* [„*Collectanea Theologica*”, 1982 r.]. Krytykuje tam Stępnia za jednostronne biblijne ujęcie sumienia, Olejnika za ogólnikowość, autorów podręcznika pod red. Smoleńskiego za mało krytyczne podejście do *sfer psychicznych* w działalności sumienia. Także ks. Rosik, autorytet w dziedzinie sumienia po drugiej wojnie światowej, poddany zostaje krytyce za małą precyzję w określaniu sumienia. Nie zaspokajają wymogów Wichrowicza ujęcia sumienia prezentowane przez T. Stycznia, S. Witka, J. A. Kłoczowskiego, S. Kaczmarka.

Większą uwagę zdaje się przywiązywać ks. Wanat do postulatów zawartych w artykule B. Inlendera, opublikowanym 10 lat później i z tej racji obejmującym szerszą panoramę stanowisk. Sympatię Wanata budzi nie tylko dostrzeżenie przez Inlendera pozytywów w konkretnych ujęciach sumienia, ale przede wszystkim próby odejścia od tradycyjnych schematów, uwzględnianie uwarunkowań psychologicznych w funkcjonowaniu sumienia, zwracanie uwagi na kontekst biblijny, antropologiczny i – co może najważniejsze – inspiracje Soboru Watykańskiego II.

Z perspektywy metodologicznej ks. Wanat zwraca szczególną uwagę na antropologiczno-teologiczne podstawy sumienia, autonomię i rolę czynników wolitywnych w działalności sumienia oraz problem maksymalizacji dobra i wzrostu miłości w czynach inspirowanych sumieniem. Warto podkreślić, że czyni tak nie tyle z pozycji opracowanej przez siebie koncepcji sumienia, ile z konieczności obrony podstawowych wartości ludzkich, przed czym nie może uchylić się teologia moralna.

Jeśli do tego dodamy, że na tej drodze wspiera się nauką Soboru Watykańskiego II oraz przemyśleniami Jana Pawła II, zawartymi zwłaszcza w *Veritatis splendor*, to w pełni trzeba docenić wysiłki zawarte w takich artykułach jak: *Profetyczny wymiar sprzeciwu sumienia* [Teologia i Moralność

(2013)], *Sumienie jako przymiot intelektu czy nakaz pochodzący od Boga* [art. w pracy zbiorowej: *Humanizm chrześcijański w medycynie*, pod red. G. Świąteckiej (2016)], *Problem sumienia – kilka uwag o źródłach teologicznej refleksji nad rozpoznaniem dobra i zła*, zawartym w pracy zbiorowej: *Przestrzeń sumienia w życiu publicznym. Materiały sesji naukowej zorganizowanej w Toruniu w dniach 18-19 listopada 2016 r.*, pod. red. R. Wiśniewskiego [2017].

Oceniając te artykuły, trzeba podkreślić zarówno precyzyjną metodę argumentacji w kwestiach sumienia, jak i niezłomną wierność idei sumienia, która dzisiaj na skutek zapoznania antropologii adekwatnej nie znajduje godnych siebie obrońców w etyce świeckiej. Wystarczy przypomnieć, co mówili o sumieniu wielcy mistrzowie podejrzliwości [Marks, Nietzsche i Freud], aby docenić odwagę takich teologów jak ks. Z. Wanat, który konsekwentnie broni adekwatnej synedejzologii. Nawet za cenę krytyki przez współczesnych psychologów i socjologów, konieczność obrony prawdy moralnej, potwierdzonej Bożym Autorytetem, jest godna docenienia.

Owoce takiej strategii jest bardziej rozbudowana argumentacja biblijna niż antropologiczno-etyczna w publikacjach pohabilitacyjnych ks. Z. Wanata. W ten sposób rozstrzyga on spór między etyką wiary i autonomii moralnej na korzyść etyki wiary. Nawet tak podstawowe antropologiczne cechy osoby, jak rozumność i wolność, ujmowane przez zwolenników autonomii moralnej w perspektywie racjonalistycznej, w pracach ks. Wanata przybierają zdecydowanie teologiczny wymiar.

W tym kontekście jawi się pytanie, czy dzieje się tak na skutek nasilającej się dechrystianizacji kultury i sekularyzmu, czy z powodu trudności w adekwatnym ujęciu natury osoby ludzkiej. W drugim przypadku należałoby uwzględnić uwarunkowania psychologiczno-biologiczno-społeczne osoby ludzkiej oraz dostrzec jej wymiar ontologiczno-religijny. Ks. Wanat zdecydowanie opowiada się za tym, że tylko Bóg, *który sam jest Dobrem* – może odpowiedzieć na pytanie o dobro.

Ta strategia argumentacyjna jest widoczna na dwu następnych pohabilitacyjnych polach badawczych ks. Wanata: sakramentalnym wymiarze życia moralnego i owocach życia moralnego – czyli świętości. Sakramentalny wymiar życia moralnego jest odsłaniany szczególnie w odniesieniu do dwu sakramentów; pokuty i chrztu. Pierwszy jest szczególnie bliski posłudze spowiedniczej księdza Wanata i seminaryjnym wykładom ze spowiednictwa. Drugi wynika z zaangażowania duszpastersko—teologicznego Księdza Profesora w realizację programu duszpasterskiego Kościoła w Polsce.

Oceniając pozytywnie publikacje na te tematy, trzeba podkreślić wagę i znaczenie *praxis kapłańskiej* w refleksji naukowej nad moralnością sakramentalną. Spełnianie posługi spowiedniczej daje teologowi moralistcie możliwość wglądu w egzystencjalne doświadczenie takich problemów jak grzech, współczesny zanik jego poczucia, nawrócenie, sakramentalna łaska

uczynkowa, nie mówiąc o pięciu warunkach sakramentu pokuty. Ksiądz Wanat w sposób twórczy, choć z należytą dyskrecją właściwą przy opisach doświadczeń spowiedniczych, wykorzystuje swoje doświadczenie sakramentalno-duszpasterskie. W jego polu znajduje się nie tylko praktyczne podejście do sumienia [rachunek sumienia przed spowiedzią], ale i doświadczenie sakramentalnej miłości potężniejszej niż grzech [por. artykuł z 2006 r.: *Kapłan spowiednik – sługa miłości potężniejszej niż grzech*].

Po habilitacji ks. Wanat dopełnia swój namysł nad mocą sakramentalnego nawrócenia w myśli dwu ostatnich papieży: Benedykta XVI i Franciszka. U Benedykta docenia troskę o kapłanów jako szafarzy sakramentu małżeństwa [por. „*Studia Theologica Varsaviensia*” 2016, nr 2, s. 31-57], natomiast od papieża Franciszka zapożycza pojęcie *rewolucji czułości* w odniesieniu do księży spowiedników.

Spowiednicza rewolucja czułości polegałaby na naśladowaniu sposobu w jaki Bóg, pełen miłosierdzia, odnosi się do grzesznego człowieka. Ks. Wanat zebrał nie tylko liczne wypowiedzi Franciszka na temat księży spowiedników, ale wyjątkowo konkretnie pokazał na czym polega Chrystusowa postawa czułości; jest ona naśladowaniem wzoru Boga Ojca przez Jezusa. Jeśli Jezus jako Dobry Pasterz ma stać się wzorem czułości kapłańskiej w konfesjonale, to kapłańska uważność musi iść w parze z miłością, konfesjonał nie może stać się narzędziem tortur. Ks. Wanat z dużą wnikliwością odkrywa w myśli Franciszka całą gamę pozytywnych cech spowiedniczych, słusznie dostrzegając w nich szansę na odnowę praktyki spowiedniczej, a przez to przezwyciężenie kryzysu spowiedzi sakramentalnej.

2. Ocena monografii profesorskiej

Monografia profesorska poświęcona teologicznym aspektom formacji moralnej pracowników służby zdrowia [*Hipokrates i sumienie. Teologiczne aspekty formacji moralnej pracowników służby zdrowia, bernardinum, Pelplin 2019, ss. 373*], jest owocem długoletniego, równoległego zainteresowania dwoma zagadnieniami: sumieniem i etyką służb medycznych. Co prawda znaczące publikacje książkowe, dające podstawy do kolejnych szczebli awansu naukowego, poświęcone zostały sumieniu, to jednak w dorobku naukowym Profesora UMK, zarówno przed habilitacją jak i po niej możemy znaleźć znaczące opracowania poświęcone bioetyce katolickiej. Powstawały one na ogół z okazji okrągłych rocznic powstania ważnych dokumentów Urzędu Nauczycielskiego Kościoła, którym poświęcano także sympozja naukowe.

Ten rodzaj upamiętniania ma tę dobrą stronę, że zwykle mobilizuje prelegentów do krytycznej analizy kontekstu historycznego, stawia przed nimi wyzwania związane z rozwojem medycyny, zmusza do szukania odpowiedzi

na krytykę ze strony bioetyków laickich. Taki charakter ma również redagowana przez ks. Wanata praca zbiorowa: *Dar życia. W 25. rocznicę publikacji instrukcji <Donum vitae>*, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2012, ss. 262. Autor zaprosił do współpracy wybitnych teologów moralistów, którzy aktualizują bioetyczną refleksję katolicką w szeroko pojętym polu prokreacji.

Ten sam walor mają artykuły z dziedziny bioetycznej pisane przez Z. Wanata po habilitacji. Poświęcone one zostały prokreacji [*Dar życia ludzkiego – cud miłości Bożej czy cud biomedycyny?* (artykuł opublikowany we wspomnianej wyżej rocznicowej pracy zbiorowej pod redakcją autora), odpowiedzialnemu rodzicielstwu [*Odpowiedzialne rodzicielstwo w dobie absolutyzowania wolności*, w: *Rodzina sercem cywilizacji miłości. W dwudziestą rocznicę publikacji <Listu do rodzin> św. Jana Pawła II*, red. Z. Wanat, I. Werbiński, Toruń 2014, s. 67-86], problematyce śmierci i umierania [*Problematyka śmierci i umierania w Nowej Karcie Pracowników Służby Zdrowia*, w: *Etyczne, medyczne i prawne dylematy wokół śmierci mózgu*, red. W. Sinkiewicz, R. Grabowski, Dom Wydawniczy Margrafesen, Bydgoszcz 2017, s. 27-46].

W tym kontekście oceniana monografia profesorska ks. Z. Wanata, będąc owocem *dyscypliny rozumu* w kwestiach bioetycznych, jest także świadectwem *uczciwości serca* Autora. Sumienie spotyka się tu z żarliwą obroną życia ludzkiego, pojętego od poczęcia do naturalnej śmierci. Niemale znaczenie ma także praktyka spowiednicza, gdzie dylematy bioetyczne konfrontowane są z prawdą o ludzkim sumieniu i jego prawością. W istocie mamy do czynienia z wyraźnie postulowanym przez Franciszka – jeśli nie pierwszeństwem praktyki przed teorią – to na pewno równoległą i wzajemną inspiracją praktyki społeczno-indywidualnej i refleksji teoretycznej.

Owocem tej inspiracji jest monografia profesorska ze wszech miar oryginalna, przydatna duszpastersko, metodycznie konsekwentna i precyzyjnie ujmująca najbardziej dyskutowane kwestie deontologiczne. Wydaje się, że stało się tak, ponieważ Autor zdecydował się skonfrontować dwa typy refleksji: deontologiczną i pastoralną. Pozwoliło mu to ująć holistycznie chrześcijańską kategorię powołania, którą zwykle stosuje się do pracowników służby zdrowia. Jeśli dodamy, że poprzez połączenie obu wspomnianych typów refleksji dochodzi do skonfrontowania takiej zdolności jak sumienie z podstawową wartością życia, to zyskuje na tym zarówno bioetyka katolicka, jak i samoświadomość oraz formacja duszpasterska ludzi medycyny.

Taki cel mógł zostać osiągnięty dzięki tak samo prostemu, jak i skutecznemu zabiegowi konstruującemu plan pracy. Najogólniej ujmując da się go opisać jako poszukiwanie odpowiedzi duszpasterskich na wynikającą ze współczesnego kryzysu moralnego teoretyczną i praktyczną bezradność dzisiejszych następców Hipokratesa (*por. roz. I*). Wyzwania wynikające z tej bezradności zostają skonfrontowane najpierw z typowo chrześcijańskim,

bardzo mądrze pogłębionym biblijnie i trynitarnie, pojęciem sumienia (*por. roz. II*), jak i podstawowymi wartościami życia ludzkiego (narodziny, choroba, cierpienie i śmierć [*por. roz. III*]). Ukonkretnione chrześcijańskie sposoby odpowiedzi na wyzwania znajdujemy w dwu ostatnich rozdziałach rozprawy profesorskiej ks. Z. Wanata, poświęconym eklezjalno-sakramentalnym metodom formacji (*por. roz. IV*) oraz wybranym środkiem i sposobom formacji moralnej, które – według Autora – nie pozwalają zwątpić w zwycięstwo cywilizacji życia (*por. roz. V*).

Taka droga metodologiczna pozwala nie tylko konfrontować teorię z praktyką, ale nadzwyczaj skutecznie odsłania odpowiadające wyzwaniom naszych czasów tradycyjne elementy moralności chrześcijańskiej. Przykłady skutecznego wydobywania prawdy z doświadczenia społecznego znajdujemy w rozdziale pierwszym, gdzie współczesne uwarunkowania formacji moralnej zostają pokazane w najbardziej bolesnych miejscach tej formacji, mianowicie w rodzinie, szkole i wspólnotie religijnej. Jeśli do tego dodamy - co prawda plakatowo ujętą - ale przecież mającą realny wpływ na formację moralną, polską transformację ustrojową, to poszukiwanie odpowiedzi duszpasterskich staje się wyjątkowo konkretne. Bardzo szczęśliwie perspektywa ta zostaje poszerzona o mechanizmy kryzysu kulturowego w Europie w postaci myślenia postmodernistycznego i sekularnego.

Pozytywny owoc refleksji ks. Wanata przynosi rozdział II, w którym Autor ukazuje bogactwo biblijnego doświadczenia sumienia i jego znaczenie dla formacji moralnej. Tylko na pierwszy rzut oka mogłoby się wydawać, że ocieramy się tu o biblicyzm, który nie może być przekonujący w dyskusji ze współczesnymi zwolennikami cywilizacji śmierci. Ks. Wanat przekonująco wykazuje fałsz takiego twierdzenia. Zwłaszcza trynitarna perspektywa formacji sumienia odnajduje swój blask w czasach, gdzie racjonalny dyskurs o sumieniu prawie zanikł, co trzeba przypomnieć zwolennikom autonomii wiary. Wierzyli oni, że oparcie chrześcijańskiej argumentacji etycznej tylko na rozumie zapewni jej możliwość dialogu z ludźmi niewierzącymi. W konsekwencji okazało się, że – po pierwsze - niewierzący nie są zainteresowani naszą postawą dialogowo-racjonalną, a – po drugie - sami stracili zaufanie do rozumowej argumentacji etycznej, zadowolając się postmodernistyczną dowolnością i nieokreślonością sumienia. Dlatego bardzo pozytywnie należy ocenić przypomniane przez ks. Z. Wanata biblijne opracowanie moralności biblijnej w ujęciu ks. J. Nagórnego, w której doszła do głosu trynitarna interpretacja sumienia jako świadka, stróża i sędziego.

Odślanianiem bogatych i skutecznych chrześcijańskich metod i środków formacji sumienia pracowników służby zdrowia zajmuje się ks. Wanat w ostatnich dwóch rozdziałach swojej rozprawy. Jest ich tak dużo, że siłą rzeczy Autorowi nie starcza czasu i sił, aby pogłębić te z nich, które najbardziej skutecznie odpowiadają na współczesny kryzys etosu medycznego. Interesujące są uwagi poświęcone wzorcom osobowym [Jezus, Maryja,

święci] w formacji moralnej pracowników służby zdrowia, niewykorzystanemu potencjałowi katolików świeckich czy wreszcie szansom jakie niosą współczesne środki społecznego przekazu.

Ich skorelowanie z przedstawionymi w poprzednich rozdziałach pracy wyzwaniem moralnym, a przede wszystkim powiązanie z treściami formacji moralnej sumienia wymagałoby nowego projektu badawczego, w którym metody formacji byłyby oddzielone od środków, podstawy nadziei skorelowane z biblijno-sakramentalnym wymiarem sumienia, a rola świeckich odczytana w perspektywie udziału świeckich w funkcji kapłańskiej, królewskiej i prorockiej Chrystusa. Można żywić nadzieję, że znajdzie się następca ks. Wanata, który podejmie zainicjowane przez niego dzieło.

3, Praca organizacyjna i promowanie kadry naukowej

Niezależnie od nieustającej aktywności duszpasterskiej, która jest zarówno realizacją powołania kapłańskiego, jak i żyznym polem doświadczenia dla etyka chrześcijańskiego, ks. Z. Wanat jest skutecznym promotorem nowej kadry naukowej i gorliwym pracownikiem na poziomie Uniwersytetu Mikołaja Kopernika oraz Wydziału Teologicznego. Po uzyskaniu stopnia doktora habilitowanego uczestniczył w trzech postępowaniach habilitacyjnych, za każdym razem przygotowując recenzje dorobku naukowego i rozpraw naukowych.

Zdążył też przygotować recenzje trzynastu doktoratów. W roku akademickim 2016/17 był kierownikiem podyplomowego studium w zakresie bioetyki na Wydziale Teologicznym UMK, a od roku 2017 kieruje Katedrą Teologii Moralnej i Duchowości. Prowadząc seminarium doktorancko – magisterskie, jest promotorem jednego obronionego doktoratu oraz promotorem dwóch otwartych przewodów doktorskich. Na jego seminarium powstało prawie trzydzieści prac magisterskich oraz ponad dwadzieścia prac licencjackich.

Ks. dr hab. Z. Wanat jest poszukiwanym prelegentem podczas sympozjów organizowanych zarówno przez teologów jak i przedstawicieli innych dziedzin nauki. Jako były przewodniczący Stowarzyszenia Teologów Moralistów od wielu lat obserwuje aktywną działalność prelegencką ks. Wanata wśród polskich teologów. Z właściwym sobie spokojem, kulturą i taktem ks. Wanat poza wygłaszaniem referatów, bierze udział w dyskusjach, grupach roboczych, a także jest niezwykle otwarty na działalność organizacyjną Stowarzyszenia.

Pośród innych towarzystw i gremiów naukowych, na których występował w ostatnich latach ks. Wanat są: *Gdańskie Spotkania z Etyką Lekarską*, *Colloquia Torunensia*, *Spotkania Formacyjne Prowincji św.*

Franciszka. Regularnie komentuje nauczanie moralne papieży, zabiera głos na temat ekologii, towarzyszenia duszpasterskiego osobom żyjącym w związkach niesakramentalnych, prowadzi wykłady dla norweskiej polonii i głosi referat na Międzynarodowej Konferencji Naukowej nt. „In serach of the truth. From Nicolas Copernicus to Benedict XVI.

Wszystko to nie przeszkadza Profesorowi UMK w zaangażowaniu organizacyjnym na poziomie Uniwersytetu i Wydziału. W 2016 r. był wraz z ks. dr. hab. S. Suwińskim kierownikiem naukowym międzynarodowej konferencji naukowej z okazji 1050 rocznicy Chrztu Polski [*Chrzest święty – dar i wyzwanie*]. Od kilkunastu lat na Wydziale Teologicznym UMK ks. Wanat pełni funkcję koordynatora Toruńskiego Festiwalu Nauki i Sztuki. Bierze udział w pracach Wydziałowej Rady ds. Dydaktyki i Efektów Kształcenia na Wydziale Teologicznym UMK a w latach 2012-2016 był w składzie Komisji Oceniającej UMK na czas trwania kadencji organów kolegialnych [2012-2016].

Poza przynależnością do Stowarzyszenia Teologów Moralistów, jest członkiem Polskiego Towarzystwa Teologicznego, oddziału Toruńskiego oraz członkiem *Bioethicists In Central Europe* z siedzibą w Wiedniu. W ramach tego Stowarzyszenia miał możliwość pobytu naukowego w Wiedniu w ramach realizacji projektu badawczego *Hipokrates i sumienie*. W ramach programu Erasmus+ brał z kolei udział w wykładach na Uniwersytecie Kościelnym św. Damazego w Madrycie. Ta działalność z jednej strony pozwala ks. Wanatowi zaprezentować za granicą dorobek polskiej teologii moralnej, z drugiej zaś owocuje poszerzeniem jego horyzontów naukowych oraz nawiązywaniem współpracy toruńskich teologów z kolegami zagranicznymi.

4. Wniosek końcowy

1. W świetle przedstawionego dorobku naukowego, wkładu w promowanie kadr naukowych i aktywności organizacyjno – naukowej, ks. dr hab. Z. Wanat, prof. UMK, po habilitacji (2012) w bardzo znaczący sposób pomnożył swój dorobek naukowy.

2. Jednoznacznie pozytywną cechą tego dorobku jest twórcze wykorzystanie wyników poprzednich projektów badawczych, skoncentrowanych wokół problematyki sumienia w polskiej teologii moralnej.

3. Ks. dr hab. jest jednym z niekwestionowanych znawców historycznej hermeneutyki sumienia w monografiach, podręcznikach, artykułach teologicznych i ujęciach katechizmowych dla szkół w Polsce w XX w. Znając zarówno blaski jak i cienie polskiej synejdziejologii katolickiej, posiada klucz do oceny wielu zjawisk społecznych. Poprzez skojarzenie sumienia z obroną

życia, ks. Wanat odnalazł niezwykle skuteczny sposób obrony cywilizacji życia.

5. W swojej rozprawie profesorskiej twórczo połączył teologię moralną z teologią pastoralną, wyodrębnił najbardziej naglące wyzwania moralne w obronie cywilizacji życia, odsłonił bogactwo biblijno-teologicznej nauki o sumieniu.

Biorąc pod uwagę wszystkie wymienione wyżej oceny dorobku naukowego, organizacyjnego i dydaktycznego, stwierdzam, że ks. dr hab. Zbigniew Wanat, prof. UMK, spełnia wymagania określone w artykule 26 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki. Nadanie mu tytułu profesora nauk teologicznych jest w pełni uzasadnione.

Ks. prof. dr hab. Ireneusz Mroczkowski

Płock – Ciechanów, 8.01.2020